

PRIKAZI KNJIGA

Martyn Barrett (ur.),

INTERCULTURALISM AND MULTICULTURALISM: Similarities and Differences.

Council of Europe Publishing: Strasbourg, 2013., 187 str.

U knjizi *Interkulturalizam i multikulturalizam, sličnosti i razlike*, urednika Martyna Barretta i u izdanju Vijeća Europe, stručnjaci iz područja interkulturalizma i multikulturalizma pokušavaju odgovoriti na pitanje koje su to sličnosti, a koje razlike između interkulturalizma i multikulturalizma. Odabrani su radovi uglednih znanstvenika koji se bave spomenutim područjima: Martyna Barretta, Michaela Byrama, Teda Cantlea, Nasara Meera, Tariqa Modooda, Robina Wilsona, Marije Del Carmen Méndez García, Ulricha Bunjesa, Gérarda Boucharda i Léoncea Bekemansa, koji su vodeći se iskustvom i dosad provedenim istraživanjima izložili svoja promišljanja o sličnostima i razlikama između interkulturalizma i multikulturalizma. Predgovor je napisala Ólöf Ólafsdóttir. Cilj knjige je objasniti koncept interkulturalizma i multikulturalizma i staviti različite argumente jedne kraj drugih radi lakše usporedbe te naglasiti glavne točke i izazove različitih gledišta.

Na početku knjige donesene su osnovne bilješke o suradnicima odnosno autorima radova. Knjiga je podijeljena u devet cjelina od kojih je svaka znanstveni članak. Na kraju svake cjeline nalazi se zaključak, iscrpan popis literature i savjeti za daljnja proučavanja. Autori žele pokrenuti raspravu i promišljanje o različitosti i sličnostima.

U uvodu naslovljenom *Interkulturalizam i multikulturalizam: koncept i proturječnosti*, urednik Martyn Barrett uvodi nas u odnos među dvama pristupima upravljanju i kulturnoj različitosti suvremenog društva: interkulturalizmu i multikulturalizmu. Objašnjava samu prirodu međuodnosa o kojem se zadnjih godina intenzivno raspravlja. Iznosi značenje izraza *multikulturalizam* i njegovu primjereni i neprimjereni uporabu. Osvrće se na značajke

multikulturalnih zemalja, jasno ilustrira što zapravo multikulturalizam znači u praksi i navodi tri njegova glavna oblika: *simbolični, strukturni i dijaloški*. Naglašava da se nikako ne mogu jasno razgraničiti razlike među multikulturalizmom i interkulturalizmom. Pokušava objasniti zašto dolazi do zanemarivanja i nekorištenja multikulturalizma u politici društva u razdoblju od 2000. do 2010. godine. Navodi da od 2011. vodeći političari Europe tvrde da je multikulturalizam mrtav, da nije ispunio očekivanja, da je pao i to obrazlaže tadašnjim zbivanjima u Europi. U to se vrijeme u političkom diskursu pokušavala naći zamjena za riječ multikulturalizam kao što je primjerice „kulturna različitost”, „upravljanje različitostima” i, na kraju, „interkulturalizam” koji se počeo sve češće koristiti. Nadalje navodi ključne mogućnosti interkulturalizma i samu provedbu njegove politike.

U drugoj cjelini, naslovljenoj *Interkulturalna prekretnica: povijest Bijele knjige o interkulturalnom dijalogu Vijeća Europe*, autor Ulrich Bunjes opisuje najvažniji dokument o interkulturalizmu Vijeća Europe, *Bijelu knjigu o interkulturalnom dijalogu – Živjeti zajedno kao jednaki u dostojanstvu*, njegov nastanak i razvoj. Navodi da je još od 1970. godine Vijeće Europe organiziralo s edukatorima, mladim ljudima i civilnim organizacijama brojne projekte kao što je „interkulturalno razumijevanje”, „interkulturalna edukacija” i „globalna edukacija” koji su pokušali riješiti izazove multikulturalizma. Napominje da je *Bijela knjiga* nastala na temelju opsežnog savjetovanja sa svim sudionicima, uključujući kulturne organizacije i druge nevladine organizacije širom Europe. Na temelju navedenog došlo se do jasne pojmovne razlike između multikulturalizma i „interkulturalnog

pristupa¹. Bunjes opisuje ključne značajke interkulturalizma kao što je interkulturalni dijalog za promicanje i puno poštovanje ljudskih prava, demokracije i vladavine prava, poticanje jednakosti, ljudskog dostojanstva i osjećaja zajedničke svrhe. Objasnjava se kako se takvim pristupom omogućuje pojedincima razvoj dubljeg razumijevanja različitih svjetonazora i praksi, povećanje suradnje i sudjelovanja te promicanje tolerancije i poštovanja prema drugima. Ističe da se interkulturalizam temelji na trima pojmovima: svijesti o tome da svi ljudi trebaju moći uživati jednako dostojanstvo; stvaranju društva utemeljenog na skupu univerzalnih vrijednosti (ravnopravnih odnosno ljudskih prava, demokracije i vladavine prava) te odgovornost svih za razvoj interkulturalnog društva, uključujući pojedince, tijela javne vlasti, društvene udruge, vjerske zajednice i medije.

Treća je cjelina naslovljena *Žurnost za interkulturalnim dijalogom u nesigurnoj Europi*. Robin Wilson započinje trima izazovima koje treba riješiti u Europi 21. stoljeća: može li se zajedno živjeti u Europi kao jednaki (pitanje skrbi), možemo li uopće živjeti zajedno (pitanje raznolikosti) i možemo li živjeti zajedno u svemu (ekološko pitanje). Navodi da je *Bijela knjiga* odgovor na uočene propuste multikulturalizma koji je bio predmet trajnog napada i niza kriza koji su se pojavili u cijeloj Europi: brutalni nacionalistički ratovi na području bivše Jugoslavije, teroristički napad Al Qaide na SAD 11. rujna 2001. godine, islamistički bombaški napad u Madridu (2004.) i Londonu (2005.), ubojstvo Thea van Gogha u Nizozemskoj (2004.), kao i danske islamofobične afeze s kratkim stripom u novinama (2005.). Sve su to kritični događaji koji signaliziraju hitnu potrebu za novom paradigmom upravljanja kulturnom raznolikosti u Europi. Autor ističe da *Bijela knjiga* rješava upravljanje kulturnim razlikama na tri nova načina: prepoznavanjem univerzalnih normi demokracije, ljudskih prava i vladavine prava kao jednog od temeljnih uvjeta interkulturalnog dijaloga. *Bijela knjiga* pokazala se novom paradigmom interkulturalne uključenosti najboljih elemenata prethodnih modela, a osim toga, nudi inovaciju. Treće, *Bijela knjiga* predstavlja integraciju kao „dvosmjernan proces” u kojem su ravnopravni svi sudionici, migranti/izbjeg-

glice i domaćini. Wilson ističe „(...) živjeti zajedno kao jednaki zahtijeva da vidimo jedni druge ne kao kršćane, muslimane ili židove, nego kao sugrađane koji imaju pravo na jednakost (...)” Napominje da bi vlade trebale ponuditi rješenje putem obrazovanja, socijalne i zdravstvene skrbi, kvalitete života itd., uz koordinaciju s uredom premijera, ministri- ma, te slati signale političke volje za rješenje kvalitetnog suživota svih stanovnika.

Interkulturalizam kao nova priča u stoljeću globalizma i superraznolikosti kao četvrta cjelina, autora Teda Cantela, govori o tome da multikulturalizam više nije podoban te da je bolestan i neprilagođen životu u 21. stoljeću jer se temelji na jakom rasnom elementu i odnosima većine i manjine. Autor navodi da je svijet skloniji etničkim i vjerskim sukobima te da je u zadnjih nekoliko godina stvoreno dvadeset novih nacija razdvajanjem i raspadom prethodno sklopljenih saveza. Zbog navedenog, Cantel tvrdi da multikulturalističke politike unatoč početnim uspjesima više ne uživaju ni vladinu ni javnu potporu jer ne poklanjaju odgovarajuću pozornost suvremenim izazovima kao što je globalizacija, migracija, dijaspora, transnacionalizam, etničke *superraznolikosti*, hibridni identiteti, višestruki identitet i sam porast stanovništva koje ima *mješovito* naslijeđe. Autor ističe da zbog svih tih utjecaja multikulturalizam nije uspio i da je interkulturalizam nužan kako bi se uspjeli zadovoljiti izazovi suvremenoga svijeta. Ključne se značajke interkulturalizma temelje na osjećaju otvorenosti, dijalogu i interakciji. Autor je svjestan toga da se interkulturalizam uključuje i nadovezuje na neke elemente multikulturalizma, kao što je jednako postupanje i nediskriminacija. No, za razliku od multikulturalizma, interkulturalizam se odnosi na stvaranje kulture otvorenosti koja nastoji stvoriti zajedničke obveze, međuovisnost i međupovezanost. Cantel sumnja da će interkulturalni kontakt i dijalog moći samostalno puno toga postići, bez potpore institucija, posebno politike, medija i institucija civilnog društva. Navodi da je važno razlikovati interkulturalizam i interkulturalni dijalog iako se često koriste kao sinonimi. Interkulturalni dijalog samo je dio (instrument) interkulturalizma koji pridonosi i potiče razumijevanje i suosjećanje s drugi-

¹ Interkulturalizam se u *Bijeloj knjizi* naziva „interkulturalni pristup”.

ma (različitima). To je zapravo proces u kojem dvi-je ili više zajednica s različitim identitetima imaju kvalitetnu interakciju, rušeći barijere i izgrađujući povjerenje i razumijevanje. Interkulturalizam je širi program promjena u kojem većinske i manjinske zajednice djeluju dinamično i prema van, dijele zajednički cilj, razvijaju zajedništvo i zajednički prevladavaju prepreke: institucionalne i u međusobnim odnosima. On zapravo predviđa društvo u kojem ljudi na razlike i različitosti gledaju jednostavno i daju priliku svojoj i drugim kulturama, unutar i izvan državnih granica, da se uključe u zajednički razvoj i međusobno dogovore oko razvoja i prevladavanja institucionalnih prepreka na koje mogu naići u tom procesu.

U cjelini *Interkulturalizam: ono što ga čini prepoznatljivim*, autor Gérard Bouchard nudi viziju interkulturalizma koja se bitno razlikuje od dosad iznesenih. Na samom početku osvrće se na postojeće paradigme multikulturalizma i interkulturalizma. Prepoznao je i izdvojio pet paradigmi: „homogenost”, „mješovitost”, „multipolarnost”, „različitost” i „dualnost”. Navodi da interkulturalizam pronalazi svoje područje u „dualnim” paradigmama jer djeluje tamo gdje već prevladava dualnost kao vizija etnokulturnih odnosa. Njegovo je poimanje interkulturalizma razvijeno u sklopu Québeca kao kanadski interkulturalizam i dijeli nekoliko važnih značajki s multikulturalizmom: priznavanje manjinskih prava; praksa razumne prilagodbe; snažna potreba za gospodarskim i socijalnim uključivanjem pripadnika manjina; protivljenje rasizmu i diskriminaciji; prihvaćanje činjenice da pojedinci iz manjinskih zajednica mogu i žele zadržati transnacionalne poveznice sa svojom zemljom podrijetla. Prema Bouchardu, najvažnija je razlika među interkulturalizmom i multikulturalizmom ta da je interkulturalizam usmjeren na uzajamnu integraciju i stvaranje društvenih veza među kulturnom većinom i kulturnim manjinama; promiče interakcije, razmjene i zajedničke građanske inicijative među većinom i manjinama; potiče stvaranje nove zajedničke kulture koja bi povezala obje većinske i manjinske kulture čuvajući njihove temeljne značajke; potiče razvoj novih nacionalnih kultura koje obuhvaćaju većinsku kulturu, manjinsku kulturu i zajedničku kulturu; podupire stajalište o integraciji. Osim toga, interkulturalizam dopušta

i kulturni intervencionizam kako bi se omogućilo većinskoj kulturi zadržavanje osjećaja kontinuiteta baštine službenim priznanjem njihove legitimnosti i davanjem potpore kroz pravnu zaštitu. Bouchard navodi da je Vijeće Europe 2005. godine na sastanku na vrhu šefova država i vlada u Varšavi došlo do zaključka da se najbolji model upravljanja međuetničkim i interkulturalnim odnosima mora temeljiti na trima zaključcima: odbacivanju multikulturalizma koji je povezan s razdvajanjem i štetan je za socijalnu koheziju, odbijanju asimilacije i kršenju prava pojedinca, promicanjem interkulturalizma kao srednjeg puta modela ravnopravnosti i jednakosti.

Prethodni su autori navodili da se interkulturalizam bitno razlikuje od multikulturalizma, da se multikulturalizam pokazao neprikladnim za upravljanje kulturnom raznolikosti te da interkulturalizam nudi prikladniji pristup. U šestoj cjelini, *Interakcija interkulturalizma i multikulturalizma: zapažanje u teoriji i praksi*, Nasar Meer i Tariq Modood tvrde da se interkulturalizam odvaja od multikulturalizma, osim toga što je nešto više od suživota, na četiri jasno prepoznatljiva načina: 1. interkulturalizam je posvećeniji interakciji i dijalogu; 2. interkulturalizam stavlja manji naglasak na grupe; 3. interkulturalizam je posvećeniji osjećaju cjeline; 4. interkulturalizam je kritičniji prema neliberalnoj kulturnoj praksi. Meer i Modood objašnjavaju sva četiri načina odvajanja i naglašavaju da postoji opasnost da se interkulturalizam koristi kao „antimultikulturalizam” koji ne podupiru sami zagovornici interkulturalizma. Autori navode da Taylor (1992.) i Parekh (2000.) ističu da se interkulturalizam oslanja na priznanju grupe i grupnog identiteta jednako kao multikulturalizam. Wood, Landry i Bloomfield (2006.) ističu da interkulturalizam ima za cilj olakšanje dijaloga, razmjenu iskustva i uzajamno razumijevanje među ljudima različitih kultura i sredina. Goodhart (2004.) i Veretovec (2007.) navode da je multikulturalizam asimetričan i stavlja prevelik naglasak na razlike i različitosti stvarajući pritom *superraznolikost* među kulturama. Autori osim naprijed navedenog tvrde da se interkulturalizam nedovoljno razlikuje od multikulturalizma te da ne nudi izvornu perspektivu; također sugeriraju da je multikulturalizam bolji pristup od interkulturalizma u toj mjeri u kojoj priznaje da se u društveni život ne uključuje

samo pojedinac, nego i grupe koje je država izmjestila na neko područje. Budući da različite skupine doživljavaju nedostatak na različite načine, sva pravila moraju biti konfigurirana na razini grupe, a ne samo na razini pojedinca.

Maria Del Carmen Méndez García i Michael Byram u sedmoj cjelini *Interkulturalizam, multikulturalizam, jezična pitanja i politika* istražuju jezične izazove i provedbu jezičnih politika. Tvrde da *Bijela knjiga* i nedavne akademske rasprave o interkulturalizmu i multikulturalizmu nisu uspjele privući dovoljnu pozornost na bit problema, a to je jezik. Za Vijeće Europe „jezik“ je ključni, krovni pojam koji pokriva područja kao što su materinski jezik, manjinski jezici, strani ili drugi jezici i migrantski jezik. Méndez García i Byram napominju da *Bijela knjiga* Vijeća Europe podsjeća na potrebu za zaštitom manjinskih jezika kako bi se spriječilo njihovo izumiranje pod utjecajem službenog jezika. Iako je zajednički jezik od vitalnog značaja za prevladavanje „prepreke“ među kulturama, interkulturalni dijalog obraća vrlo malo pozornosti jeziku. Upravo je ta europska jezična različitost jedan od znakova europskog identiteta. Autori navode da su jezične kompetencije neodvojive od interkulturalnih kompetencija zato što jezici nisu niti mogu biti izolirane cjeline. Posebno su istaknuli da postoji zajedničko nepoštovanje konceptualne razlike koje se može vidjeti između „mnogojezičnosti“ i „višejezičnosti“ te između „plurikulturalizma“ i „interkulturalizma“. „Mnogojezičnost“ se odnosi na supostojanje različitih jezika na istom zemljopisnom području ili određenom društvu (nije nužno da ih govori ista osoba), dok se „višejezičnost“ odnosi na sposobnost pojedinca za korištenje više jezika, u različitim stupnjevima, za potrebe komunikacije i sudjelovanja u interkulturalnim odnosima. „Plurikulturalizam“ se odnosi na situacije u kojima pojedinac prepoznaje neke od vrijednosti, vjerovanja odnosno prakse dviju ili više kultura te može u njima aktivno sudjelovati, a „interkulturalizam“ se odnosi na sposobnost osobe da bude otvorena prema drugim kulturama i poštuje ih, uvijek je spremna učiti o drugim kulturama, komunicira s ljudima iz drugih kultura i posreduje među njima. Méndez García i Byram tvrde da za pravilnu konceptualizaciju multikulturalizma i interkulturalizma treba puno više pozornost posvetiti jezi-

ku te da ni u *Bijeloj knjizi* ni u drugim raspravama o multikulturalizmu i interkulturalizmu ne postoje potrebna znanja o ulozi jezika u društvu i njegovoj važnosti u interkulturalnim kompetencijama. Navode da će bez takve pažnje i pravilne jezične politike u odnosu na ulogu jezika u kulturnoj interakciji, u komunikaciji doći do slabljenja razumijevanja i bit će potencijalno nejasna i zbunjujuća. Interkulturalizam mora prihvatiti ideju identiteta kao dinamičnog procesa koji je spreman prihvatiti međunarodne i nadnacionalne utjecaje globalizacije.

U cjelini *Interkulturalne kompetencije: prepoznatljivo obilježje interkulturalizma*, Martyn Barrett razmatra narav interkulturalnih kompetencija te istražuje što interkulturalizam razlikuje od multikulturalizma. Pokušava objasniti pojam *interkulturalna kompetencija*, koji su njezini sastavni dijelovi i što je zapravo omogućuje. Navodi da je pojam interkulturalne kompetencije ukorijenjen u samoj kulturi i da se bitno razlikuje od interkulturalizma i plurikulturalizma. Barrett primjećuje da interkulturalne kompetencije ne trebaju poštovati ono što krši načela ljudskih prava, demokracije i vladavine prava. Naglašava sljedeće: da bismo mogli razumjeti sam pojam „interkulturalnog“, moramo prvo razumjeti što znači pojam kulture. Sam pojam kulture vrlo je složen i moramo ga promatrati kroz aspekt materijalne, socijalne i subjektivne kulture. Sve su kulture dinamične i stalno se mijenjaju tijekom vremena, ne samo zbog povijesnih, političkih, gospodarskih i tehnoloških razvoja i događanja, nego i zbog interakcije s drugim kulturama. Autor navodi da nema kultura koje su izolirane od utjecaja drugih kultura te da sve asimiliraju neke elemente iz drugih kultura u svoje materijalne, društvene ili subjektivne resurse. Prepoznaje obrazovanje kao najvažnije sredstvo za jačanje i razvoj interkulturalnih kompetencija jer jasno nudi područja u kojima se interkulturalne kompetencije mogu razvijati i jačati. Interkulturalno obrazovanje jača kognitivne i bihevioralne vještine. Razvojem vještina kao što je empatija i multiperspektivnost omogućuje osobi da vidi svijet kakav drugi vide, da vidi sebe iz perspektive drugih te razvija svoju svijest prema ljudskim predrasudama i stereotipima. Obrazovanje ne smije uključivati samo formalno obrazovanje, nego i neformalno i informalno. Barrett zaključuje da postoji preklapanje izme-

đu interkulturalnog i multikulturalnog obrazovanja. Dobro multikulturalno obrazovanje razvija otvorenost prema drugim ljudima, multiperspektivnost, empatiju, vještine u kritičkom ocjenjivanju kulturne perspektive i prakse, slušanje drugih, toleranciju različitosti, razumijevanje vlastitih predrasuda i pristranosti, kao i spremnost da se uči iz druge kulturne perspektive. To su sposobnosti koje su dio interkulturalnih sposobnosti stoga ne možemo reći da je naglasak na interkulturalnim kompetencijama prepoznatljiv znak interkulturalizma.

U devetoj cjelini, naslovljenoj *Obrazovni izazovi i perspektive u multikulturalnom nasuprot interkulturalnom: državno obrazovanje za interkulturalnu stvarnost*, autor Léonce Bekemans stavlja naglasak na obrazovanje za interkulturalizam. Prepoznaje definiciju kulture kroz tri aspekta: očuvanje, proizvodnja i valorizacija. Osim toga, navodi i četiri funkcije kulture: omogućuje komunikaciju; instrument je socijalizacije; utjecaj kulturne pripadnosti je proces identifikacije; izražavanje. Bekemans tvrdi da je obrazovanje uvijek bilo povezano s općim kulturnim zbivanjima, poviješću i društvom. Proces učenja za interkulturalizam treba temeljiti na zajedničkoj društvenoj odgovornosti i cjelovitom ljudskom razvoju. Učenje da živimo s drugima u današnjem svijetu zahtijeva svijest o ljudskim pravima i njihovo poštivanje te odgovornosti na lokalnoj, nacionalnoj i globalnoj razini. Predlaže da se Europa udalji od multikulturalizma prema interkulturalizmu koji dinamičnije pristupa politici te potiče poštovanje i otvorene interakcije među pojedincima iz različitih kulturnih sredina kako bi se promicala tolerancija i međusobno razumijevanje, sprečavali sukobi i poboljšala socijalna kohezija. Prvi je zadatak obrazovanja da omogući pojedincima stjecanje stajališta, znanja, vještina i ponašanja potrebnih da postanu odgovorni građani u multikulturalnim društvima. Veza između građanstva i obrazovanja vrlo je bliska.

Nastava koja ljude uči da postanu odgovorni građani podrazumijeva da im daje pristup onim kapacitetima i vještinama koji su im potrebni za učinkovito sudjelovanje u ekonomskom, političkom, društvenom i kulturnom životu. Bekemans tvrdi da građansko obrazovanje treba revidirati i ojačati te pretvoriti u interkulturalno građansko obrazovanje koje uključuje učenje i poučavanje interkulturalne kompetencije. To podrazumijeva priznavanje kulturne dimenzije identiteta građana u procesu učenja, priznavanje doprinosa svake kulture u društvu, a građanstvo izgrađuje kulturu kontinuiranim interkulturalnim dijalogom i zajedničkim vrijednostima u obrazovanju.

U knjizi su uspoređena dva pristupa interkulturalizmu i multikulturalizmu. Sama je priroda tih pristupa bila tema rasprava proteklih godina. Knjiga istodobno donosi promišljanja nekoliko ključnih sudionika te rasprave, a njezin je cilj objasniti koncepte interkulturalizma i multikulturalizma i zajedno prikazati različite tvrdnje kako bi se mogle usporediti te razumjeti važna pitanja koja se nameću među tim dvama pristupima. Posebnost knjige proizlazi iz činjenice da su ravnopravno predstavljena oba koncepta, a ni urednik ni autori ne priklanjaju se ni jednom od njih. Znanstvenici koji su zastupljeni u knjizi aktivno su uključeni u proučavanje interkulturalizma i multikulturalizma, navodeći sve prednosti i nedostatke obaju pristupa. Knjiga *Interkulturalizam i multikulturalizam: sličnosti i razlike* svojim će obuhvatnim pregledom tema potaknuti na promišljanja o interkulturalizmu i njegovoj sličnosti ili različitosti s multikulturalizmom. Zaključno bi se moglo reći da je vrijedan doprinos raspravama koje su se vodile u zadnjem desetljeću o ključnim razlikama u značenju i poimanju interkulturalizma i multikulturalizma. Može biti zanimljiva svakom čitatelju koji želi nešto više znati o interkulturalizmu i multikulturalizmu te mu pomoći oko kreiranja osobnog stajališta u vezi s tim dvama konceptima.

Andrija Kozina